

## Економіка. Соціологія. Екологія.

**Вербець В.В.**

### Проблеми формування національної самосвідомості молоді

В умовах розгортання динамічних перетворень у сучасному суспільстві увагу привертають проблеми, пов'язані, насамперед, з перспективами суспільного розвитку. У їх комплексі найважливішу роль відіграє проблема утвердження та розвитку національної державності України, з'ясування об'єктивних та суб'єктивних передумов цього процесу.

Перші, об'єктивні передумови, до яких належать природно-кліматичні та ландшафтно-естетичні особливості навколишнього середовища, а другі, зумовлені своєрідною комбінацією расових компонентів, соціопсихічні архетипи, значною, якщо не вирішальною, мірою визначають те, що називається національним характером (ментальністю народу).

Сила цих чинників така, що впродовж віків, попри конкретно-історичні обставини, домінантні риси національного характеру неодмінно даються взнаки, доленосно накладаючись на історію народу як своєрідний алгоритм (1).

Позитивним моментом дії цих чинників є те, що вони досить надійно гарантують збереження національного обличчя народу, дають можливість не втрачати етнічної своєрідності навіть перед лицем потужних зовнішньокультурних віань.

Так, незважаючи на значний вплив, а також і тиск більш могутніх в економічному, політичному й військовому плані сусідів, повною мірою зберіг свою етнокультурну своєрідність народ Іспанії, в турецькій неволі не втратив національної гідності народ Болгарії, і, попри тривалу колонізацію, русифікацію і сучасну вестернізацію, зберігає свою неповторність український народ (2).

Але якщо зумовлена вказаними чинниками етнічна, ментальна своєрідність (своєрідність на рівні етнокультури) - це, так би мовити, дар Божий, то зовсім іншою справою є національна культура як предмет усвідомленої діяльності народу, згуртованого в суспільство, у націю, що є вже найчастіше поліетнічним угрупованням, об'єднаним єдиною культурно-історичною долею в певному геополітичному просторі. Враховуючи світовий досвід новостворених держав, які у недалекому минулому були та й залишаються багатонаціональними спільнотами, сьогодні у процесах державотворення важливо уникнути в побудові своєї національної політики тих деформацій і перегинів у національних взаєминах, що властиві були такому псевдоінтернаціональному конгломерату, як колишній СОЮЗ.

Розвал останньої імперії світу, посилення дезінтеграційних процесів у ряді постсоціалістичних країн, удар традиційних західних суспільств з модернізацією та загостренням внаслідок цього національних почуттів, пошук нової ідентичності саме в етнічних межах, наростання національних рухів, посилення націоналізму в країнах, що вийшли з колоніальної залежності, - все це спричинило необхідність перегляду старих положень і вироблення адекватних пояснень сучасних подій (3).

Сьогоднішній етап розвитку українського суспільства надзвичайно актуалізує необхідність теоретичних по-

шуків загальноприйнятої моделі національної ідеї як образу майбутнього суспільного цілого України в уявленні української спільноти про оптимальні шляхи наближення до цього ідеалу.

На жаль, певний параліч суспільної свідомості виник унаслідок дискредитації в очах багатьох громадян національної ідеї як моделі розвитку застарілого зразка.

В цілому, повноцінний розвиток національної ідеї можливий як відновлення здатності всієї української спільноти репрезентувати неповторний історичний досвід, власне сприйняття дійсності в оптимізованій стратегії поведінки і системі суспільних мотивувань. Сучасна українська ідея - це відкритість українського суспільства усьому новому й прогресивному, накопиченому людством, і водночас довіра українського суспільства до власних сил і можливостей.

Створення сучасної концепції національної ідеї дозволить змінити традиційні уявлення про національні проблеми у новому геополітичному просторі та консолідувати українське суспільство в пошуку оптимальних шляхів утвердження державності. Це зумовлює необхідність створення сучасної концепції національного фактору та національної ідеї, змін багатьох традиційних уявлень про національні процеси. В контексті розробки та впровадження такої концепції певний дослідницький інтерес містить питання про взаємозв'язок процесу суверенізації з динамікою національної свідомості, з відродженням і поширенням у суспільній практиці ідеології націоналізму, зокрема визнання його дійсного історичного місця та потужного аналізу проблем пробудження національної свідомості в різних соціальних і демографічних групах населення України.

Адже процеси демократизації, утвердження реально-го народовладдя на Україні, мають сьогодні єдину визначальну ознаку: спрямованість на національне відродження та становлення національної державності.

У контексті розбудови держави така спрямованість не викликає заперечення.

Певне несприйняття чи подекуди епізодичне заперечення викликає серед політиків чи пересічних громадян, в яких ностальгічні почуття за минулим домінують над реальною оцінкою подій, питання пробудження, відродження та формування у молоді національної свідомості, по-іншому - національної гордості, національної самоповаги.

Про глибинні архетипи існування української культури Сходу та Заходу України влучно сказав п.Т. Стецьків. Для Сходу України відповідним архетипом є "воля" як сила й відчуття розкріпачення. У Галичині - той же архетип, сполучений із європейським феноменом свободи як ідеї (4).

Отже, одним з найбільш перспективних шляхів подальшого утвердження незалежності України є розвиток сильних сторін її "природних" історичних задатків. У цьому плані є вкрай необхідним прилучення молоді до традицій рідного народу, історичного досвіду української держави.

Гадаємо, що саме в традиціях - джерело інтенсивного формування духовно-творчого потенціалу особистості. Багатовікова практика переконує в цьому. Найефективнішою віддача буде тоді, коли у юнаків і дівчат викристалізовуватимуться шляхи пізнання від рідного до чужого, від близького до далекого, від традиційного і національного до феноменального і світового.

Молода людина має формуватися на підмурках культури рідного краю як минувшини, так і сучасності. Такий підхід, звичайно, на наш погляд, дасть найплідніший ефект. Тому нинішньому поколінню конче важливо пройти через нелегку "історичну школу", щоб звільнитися від романтичного донкіхотства хворобливих політичних та національних ілюзій. Такі ілюзії заповнили радіо, телебачення, шпальти часописів, а нерідко й сторінки монографічних видань, вони відчуються в полемічно загострених виступах політичних лідерів.

Молодому сучаснику важко знайти об'єктивний орієнтир, а ще важче прилучитися до унікальності, своєрідності української культури, мистецтва і творчості, щоб позбутися колишніх негативних стереотипів.

Ми подивуємо світ не латинізацією чи американізацією вивісок, етикеток, емблем, а збереженням ментально-творчих, емоційно-естетичних, художньо-творчих, моральних та інтелектуальних потенцій рідного народу (5).

Мусимо однозначно визнати, що у вищезгаданому таїться резерв як для становлення, так і для розвитку природних обдарувань кожного громадянина України.

Вагомим аргументом важливості національного фактора виступають результати наукових розвідок, здійснені інститутом соціальних досліджень Острозької Академії впродовж минулого року. Респонденти вважають, що ідеологія національного державотворення повинна будуватися:

- на загальнолюдських цінностях - 56,2 %;
- на національно-культурних традиціях - 25,4 %;
- на засадах християнської моралі - 23,1 %;
- на українській національно-демократичній ідеї - 18,2 %;
- на основі цінностей капіталістичного суспільства - 15,1 %;
- на ідеології марксизму - 6,8 %.

Отже, екстремальні соціально-політичні умови покликали кожного громадянина держави незалежно від національної належності зробити свій вибір, рішуче підпорядкувати національній самосвідомості культурно-історичні, морально-етичні, психологічні компоненти.

Виявом цього стало масове усвідомлення різними соціально-професійними, національними та молодіжними групами себе частиною багатонаціональної української спільноти, громадянином єдиної незалежної самостійної України.

Окрім зазначених об'єктивних причин, процес суспільного усвідомлення національної гідності має і суб'єктивні чинники, пов'язані з необхідністю переосмислення загальноприйнятих уявлень про національне буття.

Упродовж багатьох років усе національне зазнавало утисків, припинувалась українська гідність, що викликало прагнення молоді до освоєння національно-культурних цінностей, історичного минулого свого народу, усвідомлення себе його органічною часткою. Замість цього утверджували себе його антиподи: почуття національної вишесті, з одного боку, та національної приниженості і неповноцінності - з іншого. Саме ці перегини в сфері національної самосвідомості ототожнювалися з ідеологією націоналізму.

Проте націоналізм, як ідеологія національного визволення, що акумулює в свідомості народу його одвічне прагнення до незалежності та національної державності, існував і існує у двох основних формах, які складають діалектичну єдність: національної самобутності та національної виключеності.

Методологічна неспроможність застарілих підходів до аналізу національних відносин полягає в тому, що в умовах тоталітарного режиму існування націоналізму обмежувалося визнанням лише другої його форми - національ-

ної виключеності, в силу чого націоналізм розглядався однозначно як соціально негативне явище.

Для камуфляції такого підходу національна самобутність шгучно вилучалась зі сфери ідеології, розглядалась лише на морально-естетичному та психологічному рівнях.

Національна самобутність зумовлює повсякчас генеральний напрямок у розвитку національної самосвідомості: розбудові національного виховання, моделювання етносоціальних та етнополітичних процесів.

Якщо раніше в структурі національної самосвідомості провідне місце займали компоненти, пов'язані насамперед з етнічними ознаками - мовою, традиціями звичаями. то сьогодні національна ідентифікація, як свідчать результати проведених інститутом соціальних досліджень Острозької Академії, пов'язується з усвідомленням ідеї національної державності.

Вона немовби інтегрує в собі ставлення до власної історії, рівень консолідації суспільства навколо культурних цінностей і символів, оцінку політичних та економічних умов існування, усвідомлення свого місця серед інших народів і країн (6).

Разом з тим, погіршення економічної нестабільності в Україні викликає значне зростання соціально-психологічної напруженості серед різних груп населення, особливо серед безробітних студентів вищих навчальних закладів, учнівської молоді.

Зрозуміло, що напруженість має надто складну структуру - рівень сподівань та надій детермінований економічними соціальними та психологічними чинниками, тому однозначно стверджувати стосовно очікуваного національно-соціального "вибуху" говорити передчасно.

Імовірно, що генетичний страх, біль та страждання ГУЛАГівського характеру ще досить міцно, на жаль, тримає пересічного українця в лоні конформічних та маргінальних настроїв рабської психології. Адже впродовж десятиліть відбувалося цілеспрямоване руйнування генетичного, елітного потенціалу багатостраждального українського села. Лише завдяки українському селу збереглися ментальні характеристики особистості - працелюбність, доброта, толерантність, особливо - романтизм, терпелівість і невибагливість.

На жаль, політична активність нашої молоді бажає бути кращою, адже кожний другий опитуваний відчуває психологічний дискомфорт. Відтак виникає потреба зняття соціально-психологічного напруження, яке часто-густо відбувається за рахунок використання стандартів, нав'язаних культурою зарубіжних країн, або ж ідентифікується з власним баченням способів самоствердження - агресивністю суджень, дій, вчинків тощо. Відбувається впровадження міцності культури.

Так, експертне опитування, яке було проведене у грудні минулого року, дозволило визначити проблеми, які викликають найбільше занепокоєння серед населення міста Рівного та області.

Це, насамперед, економічне становище в Україні, моральний стан суспільства, ступінь впевненості в завтрашньому дні тощо (7).

Зрозуміло, що перші позиції у переліку проблем посідають питання економічних негараздів громадян міста та області, особливо ж молоді, але моральний стан суспільства турбує кожного другого експерта (50,2%), 48,3 респондентів зазначили, що без національного відродження неможливий повноцінний розвиток людини в Українській державі.

Таким чином, аналізуючи проблеми формування національної самосвідомості, маємо можливість, по-перше,

---

краще усвідомити минуле, внести корективи у наші уявлення про те, що здавалося безсумнівним, а, по-друге, вести більш свідомо і впевнено пошук нових тенденцій та шляхів у національному вихованні молоді.

*Література*

1. Див.: Крип'якевич І.П. Історія України. - Львів, 1990.- 138 с.
2. Див.: Національне виховання: Формування світогляду і духовних цінностей у студентської молоді. - Рівне, 1996. - 318 с.
3. Черниш Н.Й. Етносоціологія чи соціологія нації? // Проблеми розвитку соціології на сучасному етапі: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. К., 1994. - 108 с.
4. Стецьків Т. Україна і Центрально-Східна Європа. // Вісник народно-демократичної партії. - К., 1999.- № 9.- 20 с.
5. Литвинчук А.І. Традиції - вагомий чинник формування особистості. // Національне виховання: формування світогляду і духовних цінностей у студентської молоді: матеріали і тези міжвузівської науково-практичної конференції. - Рівне, 1996. 6-8 с.
6. Взаємозв'язок психолого-педагогічної науки і шкільної практики як фактор вдосконалення педагогічної діяльності. // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. - Рівне, 1998. 179 с.
7. Сакс Джефрі, Пивоварський Олександр. Економіка перехідного періоду: Уроки для України / Переклад з англійської. К., 1996. 7 с.